

Lyhyt Neuvo

Lapsen Opettajalle.

Jak. Juteini.

Wipurissa,

Painettu A. Cedermallerin Kirjapainossa vuonna 1816.

Alku.

Ei tarvitse lukemista lapsen kanssa kovan varhain alkaa, jos ei lapsella siihen erinomaista halua ja taipumusta ole, ja sittekin pitää sitä ensimmäistä vähitellen ja huwitukseksi tehtämän; sillä aivan nuorukainen on tähän työhön, koska se on päälle pandu ja rasittawainen, pikaisesti kylläyndyvä. Se on melkein wälttämätön parhaangin Opettajan johdatuksen alla. Ei taito ole lapselle niin hyödyllinen kuin tahto ja halu taitoon.

Opetuksen järjestyS.

Ensiksi, pitää lapselle puustawien nimet selkeässä järjestyksessä, niin kuin huwitukseksi, ulkoa opetettaman, joita on Suomen kielessä omasta kohden 19, mutta g, b, d ja pienen s kanssa 23, nimittäin: a, o, u, e, i, ä, ö, y, l, m, n, r, s, š, h, k, g, p, b, t, d, j, w.

Wieraista kielistä lainnattuja puustawia on yhteen 7, suuria: B, C, D, F, G, K, Z, ja pieniä: b, c, d, f, g, k, z, joita ei suuresti, eikä ensingän pitäisi Suomessa kaitattaman; sillä ne

ovat rasitukseksi kielelle, ehkä b, d ja g, niin kuin vähemmän rasittavaiset, ovat minuldakin endisen tavan jälkeen säilytetyt, koska d kuitengin nykyisen kirjotuksen mukaan t (teen) muutoksissa useasti tarvitaan, niin kuin: pdytä, pdydän, joka on perustus-suomeksi: pdytä, pdyän. Viimeisiä (b, d, g) ei taida peri-suomalainen tässä, eikä ykättäin koskaan selkeästi ulos sanoa, ehkä niihin muiden puustawien seurassa, l, m ja n jäljessä, jotka itsestänsä niiden äänen pehmittävät, kieli joskin taipuu, niin kuin näissä sanoissa: kangi, parembi, silda ja kando. Muutoin perustus-suomeksi: kanki, parempi, silta ja kanto. Mutta f ja ff ovat warsin wieraat äänensäkin puolesta, joita ei Suomalainen taida muutoin kuin wetaikka ähwä ulos sanoa, niin kuin: wati ja kahwee. Ei c ole myöskään Suomen puustawi, eikä ole ensingän tarpeellinen, koska s taikka k löytyy. Dudoiksi näkyvät myöskin x ja z, jotka ovat koon pannut kahdesta puustawista kumbikin, (edellisessä kuuluu ks ja jälkeisessä ts); sillä ei koko Suomen kielessä koskaan, ei sanain eikä tawaustengan alussa, kaksi äänettä puustawia yhteen sori.

Toiseksi, näytetään vasta lapselle puustavien muoto ja tunnus-merkit, sekä omaan että vierasten, sitte kuin nimet jo muistossa ovat. Tämä järjestyks on tarpeellinen, että ei lapsi tottuisi puustavia kirjassa tundo-merkitä luettelemaan, josta kautta tarkeaus niiden eroituksessa tulisi vähennetyksi. Ihminen käsittää ja oppii myös parhain yhden asian erällänsä.

Puustavit opetetaan lapselle kirjasta ensin wähiissä osissa, sitte kaikki yhteen, wuorottain alusta loppuun ja lopusta alkuun.

Kolmanneksi, aljetaan pää-asia, ja tawataan kappaleittain muutama siwu, joissa tawaus-merkit ovat, sillä tawalla, että ennen nimitetyt tawaukset kerrotaan yhteen-sanomisella joka erä kuin uusi tawaus tykö tulee. Esimerkiksi: lo=pet, lo=pet=ta, lo=petta= ja lo=pettaja. Tämä tawaamisen järjestyks on kewaä, lijatengin pitkissä sanoissa.

Sen jälkeen luetaan joka siwu selkeästi yhteen ennen kuin tawaamisessa edemäksi mielitään; sillä tawattu sana taitaan tässä pikemmin yhteen sanottaa, kuin yhteen sanomaton muualla tawata

taa, ja yhteen sanottu sana muistossa on jo kuin aittaani ko-ottu wilja elli riista.

Neljänneksi, koska lapsi näin on tullut tutuksi asiassa, ja omangin koetelemisensä kautta valmistetuksi tawamisessa neuvoja käsittämään, annetaan hänelle vasta tieto puustawien luonnosta, että äänellisillä on oma ääni nimensä, ja äänettömät saawat nimensä äänellisten avulla. Tämä on alku tawausoppiin.

Pitkä-äänelliset ja kaksi-äänelliset puustawit seljitetään myös, niin kuin ne lasten Kirjassa eroitetut ovat, jotka pitää yhdesnä ulos sanottaman.

Nyt muistutetaan, että yksi äänellisistä puustawista tarwitaan joka tawauksessa, olkon se äänellinen, pitkä-äänellinen taikka kaksi-äänellinen. Esim: a, aa, ai, elli la, laa, lai.

Kuitengan ei tawata kaksi-äänellisiä puustawia, au, ou, uo, eu, ie, iu, äy, öy ja yö *) muualla yhteen kuin ensimmäisessä perustus-sanan tawauksessa.

*) uo ja yö löytyvät ainoastansa ensimmäisessä tawauksessa.

sesä. Esim: Kaunis, kiitos-laulu. Muissa tavauksissa, olkon se yhdistetyissä taikka yhdistämättömissä Suomen sanoissa, ei se koskaan tapahdu. Esim: mana=us, eri-tawa=us. Mutta lainnatuissa sanoissa, paitsi vieraita nimiä (esim: Daniel), tulee ie aina yhteen tavattavaksi, niin kuin: Sih=tie=ri ja la=sie=ra=ta.

Uunoastansa ai, oi, ui, ei, äi, öi ja yi, joissa on i viimeisenä puustawina, luetaan joka paikassa yhteen. Esim: ai=ka, jou=tui, ah=ke=roil=le.

Itse tavaitaissa on merkittävä, että yksi äänettömistä puustawista kahden äänellisen välillä seuraa jälkeistä tawausta, niin kuin: i=sä, paitsi sanain yhdistyksissä, koska kulin sana erinänsä tavataan, niin kuin: mies-ihminen. Muutoin ei aljeta äänellisellä puustawilla koskaan tawausta keskellä sanaa, jos ei kahja yhtä perää seuraa, esim: ra=on.

Kaksi äänettömiä jaetaan tasan tawausten välillä, niin kuin: pol=wi.

Koska sk ja st, joissa on kaksi äänettömiä puustawia, ovat wieraat

Suomen sanain alussa, nin pitää ne tawauksissakin kahden äänellisen wälillä toinen toisestansa eroitettaman, niin kuin: k^os=k^a, was=t^a. Mutta jos viimeinen äänellinen puustawi sanassa tulee toisen äänellisen tähden seuraawaisessa sanassa pois jätetyksi, niin kuin runo-kirjoituksissa useasti tarpeellinen on, niin pitää muualla sopimattomaingin puustawien tässä yhteen sopiman. Esim: k^os^t ei käännny onnen pyörä.

Kolmesta äänettömästä puustawista seuraa kaksi edellistä tawausta, niin kuin: k^ar^k=k^u, joka suomen sanoissa ei taidakan toisin olla, koska kaksi yhden nimistä puustawia, niin kuin asia itse waatii, toinen toisestansa aina eroitetaan, ja koska ei koko Suomen kielessä, niin kuin ennen sanottu on, aljeta sanaa eikä tawausta kahdella äänettömällä puustawilla, jos ei wieraisissa elli lainnatuissa taikka muutoin taitamattomasti kokoon pannuissa sanoissa. Kar^kemmas^ti sanottu: ei se ole lainnatuissakan sanoissa, paitsi wieraita nimiä, wälttämättömästi tarpeelle; sillä mitä suomeen lainnataan taikka lisätään, se pitää suomeksi Kirjoitettaman, muutoin kaswaa siitä kielen sekoitus.

Kaksi äänellistä puustawia, jotka yhdessä kaksi-äänelliseksi taikka pitkä-äänelliseksi sopiawat, pitää perustus-tawausten ja muiden suku-sanain jälkeen eroitettaman. Esim: la=in, jonga alkusana on laki, ja ko=ota, jonga suku-sana on kotoan.

Kolme äänellistä puustawia, joista ensimmäiset pitkä-äänelliseksi, taikka ensimmäinen elli viimeinen keskimmäisen kanssa kaksi-äänelliseksi sopiawat, pitää myös perustus-tawausten jälkeen tawattaman, niin kuin: su=uille, jonga alkusana on suku; ru=oille, jonga alkusana on ruko; ruo=ille jonga alkusana on ruoka.

Viidenneksi, tawataan ja yhteen sanotaan muutama tawaus-merkitön lehti, että ne taitaan selkeästi yhteen luottaa, ennen kuin ne siksensä jätetään. Tämä järjestyks on seurattawa niin kauan kuin yhteen lukeminen rupee käymään joskikin huokeasti. Täydellisyys seuraa sitte itsestänsä ahkeruuden kautta.

Tawaaminen ja yhteen lukeminen owat itsestänsä melkein yhtä; edellisessä eroitetaan puustawit ja tawaukset toinen

toifestansa nimityksellä, jälkeisessä filmä-näöllä. Edellinen on tarpeellinen sille, joka ei vielä pikaisella filmä-näöllä taida puustawista tawausta eikä tawauksista sanaa kotoon panna, jonga tarvitsee niin tarkasti katsoa puustawin puoleen, että ei hän ennen nimitettyä enää näekään, eikä joudu seuraawaisstakan silmäämään.

Puheessa ja yhteen luettaissa kuulumat ie ja uo äänellisen puustawin edellä melkein kuin ii ja uu. Esim: lieon ja ruoan, joihin alku-sanat ovat lieko ja ruoka. Samalla tavalla luetaan yö niin kuin yy, jos d kielestä pois jätettäisi. Esim: syöään, jonga alku-sana on syöä, muutoin syöä. Mutta jos seuraawainen äänellinen puustawi sanassa on samasta laista kuin edellinengin etuisessa kaksi-äänellisessä, luetaan kunkin oikein luonnollensa, niin kuin: luout ja hyödyllinen, muutoin luodut ja hyödyllinen, jos d on pysyväinen.

Kuudenneksi, annetaan lapselle tieto numeroista elli luku-merkistä.

Seitsemänneksi, koska selkeästi, äändä meiningin mukaan tawuttain,

luea mielitään, on tieto tavallisista kirjotus-merkistäkin sangen hyödyllinen, jotka ovat:

1. Eroitus-merkki, jolla sanat meiningissä erotetaan, ja jossa tehdään vähäinen pisätyös.
2. Väli-merkki. Tässä pisätetään enemmän, ja ääni alennetaan. Tätä tarvitaan meiningien välissä, enemmiltäin koska sillä seuraa taikka seuraaman pitäisi. Niin myös joskus koska mut t a seuraa.
3. Päätös-merkki, jossa ääni kokonansa alennetaan ja vähän huotataan.
4. Seuraus-merkki, jossa lukeminen, melkein äänen alendamata, vähän pisätetään, ja taas sen jälkeen samaan ääneen, ehkä usein, meiningin mukaan, toisella nuotilla, aljetaan.
5. Kysymys-merkki, joka pitäisi oikeudella meiningin alkuun, vaan ei loppuun, asetettaman, että meiningin laatu kohta silmiin langeisi, ja ääni sen jälkeen taimutettaisi.

! **Liikutus-merkki.** Ei tämä ole kuitengan kaukana alusta, ehkä tavallisuus vaatii väärin tämänkin sanain jälkeen.

” **Lainnaus-merkki.** Koska muiden sanoja matkitaan.

” **Pois jättö-merkki,** jota värsyissä tarvitaan, koska viimeinen äänellinen puustawi sanassa pois jätetään.

() **Sulkiat,** joilla joku liika sana meiningissä, taikka lyhyt meiningi pidemmässä suljetaan.

— — — **Ajatus-merkkiä.** Koska ei kaikkia kirjoiteta mitä ajatellaan, vaan annetaan lukijan arvata, niin se näillä merkitään.

•••• **Taukous-merkkiä.** Näitä tarvitaan, koska sanat äkistään lopetetaan, ehkä meiningi vielä kesäisi.

- **Yhdistys-merkki,** jolla teko-sanat yhdistetään.

z **Tawaus-merkki,** jolla tawaukset toinen toisestansa eroitetaan.

✧ Kertaus-merkki. Tätä tarvitaan ainoastansa lauluissa, koska joku merkittävä sana, taikka koko rati ja versy toistain lauletaan.

§ Jako-merkki, jolla kappaleet ja asian haarat luussa erotetaan.

Sama ääni kuin luettaessa on kirjoitus-merkin edellä ollut, pitää enemmästi sen jälkeengin seuraaman. Niin matalalla taikka korkealla äänellä kuin meiningi lopetetaan, pitää toinen jälle aljettaman, jos ei muutoin jollekulle sanalle taikka meiningille äänen kautta erinomaista vaikutusta anneta.

Rahdeksanneksi, on varoitus, että selkeyttä aina etsitään, että vähän aikaa, voiman jälkeen, ahkerasti ja hyvin luetaan; koska vähän alussa hyvin osataan, niin paljokin viimein paremmin myödytään.

Ulkaman lukeissa pitää lukemisen enemmästi Opettajan kuullen tapahtuman, että ei hän-tottuiksi huolimattomasti ja väärin lukemaan, taikka salaisesti laiskottelemaan.

Mitä lapselle tehtäväksi määrätään, sen pitää tuleman tarkkaudella täytetyksi. Sen tähden ei pidä händä mahdotto-
muudella wäsyttämän, että ei hänen halunsa heldyisi, ja tarkkaudensa tylsä-
si tulisi.

Tämä on nyt sanottu opettamisesta kirjjan sisäldä lukemiseen. Muuksi neuvoiksi ja opiksi on sitte huolea lasta opettaa, koska hän kerran sisäldä lukemiseen tottunut on.

Yhdeksänneksi, ei haita lyhyt nerwo äänellisten puustawien luonnosta keskenänsä. a, o, u kutsutaan kowa-äänellisiksi, e, i keski-äänellisiksi, ja ä, ö, y pehmeä-äänellisiksi puustawiksi.

Eroitusta näiden wälillä ei tarvitse sen tietää, joka ei kirjoittaa ja uusia sanoja kokoon panna mieli. Mutta koska kirjoitus-konsti on aiwan hyödyllinen, ja moni talon-poikakin on jo ruwennut sitä harjoittelemaan, niin ei ole neuwo turha tässäkin asiassa.

Laki näiden puustawien kanssa on, että ei kowa ja pehmeä-äänelliset puus-

tawit yhdesfakan perustus-sanassa yhteen sowi, mutta keski-äänelliset sopivat molembain kanssa. Esim: puhe, piha, tekemä, sikiä, ja niin edes päin.

Kuitengin, jos kahdessa ensimmäisessä tawauksessa, yhdistämättömissä sanoissa, ovat keski-äänelliset puustawit, niin pitää kolmannesfakin, ja seuraawaisissa tawauksissa, tawallisuuden jälkeen ja enimmästi oleman joko keski taikka pehmeä-äänellisen puustawin, niin kuin: pitelen, pilliä, piteliä ja pitelemistä.

Jos moni-tawauksisessa sanassa on jälle ensimmäisessä taikka toisessa tawauksessa kowa äänellinen puustawi, niin ei saa seuraawaisisfakan pehmeä-äänellisiä, waan keski ja kowa-äänellisiä, löytyä. Esim: kulkeminen, puhelia, liikuttelewa ja huiķendelewainen.

Kaikki muut sanat, joissa tämä puustawien sekoitus löytyy, jotka owatkin kuka tiesi kaikki wieraita, luetaan niin kuin yhdistetyiksi taikka teko-sanoiksi, esim: testamenttia ja mohomettiläinen, ehkä ne kuitengin kokonansa yhteen kirjoitetaan.

Kymmenekset, on muistettava, että suuret puustawit tarwitaan ainoastansa meiningiä, nimiä ja muita suuria sanoja aljettaisfa, ja pieni satawauksia ja erinomattain sanoja lopetettaisfa.

Päättökset, on Kirjoituksen Oppi lapselle aiwan hyödyllinen, jonga minä toiste, seuraawaisessa muodossa, mielin wassessa ulos andaa, ja Lasten Kirjan kanssa yhdistää, jos Kirja on muutoin otollinen maa-kunnassa:

A. O. U. E. I. Ä. Ö. Y.

L. M. N. R. S. H. K. G.

P. B. T. D. J. W.

a. o. u. e. i. ä. ö. y.

l. m. n. r. f. s. h. k. g.

p. b. t. d. j. w.

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10.

Kirjoitukfen kallis konsti
aljettu on Aafiasfa
warfin vanhalla ajalla.

Puustawimme puhuwaifet
ilmestyiwät Itä-maalla
waikuttamaan walkeutta
elon retkillä enemmän.

Näiden kautta koetukfet,
opit, neuwot onnekfemme
owat muistosfa monella;
epä-luulon, erhetykfen
yötkin kerran katoawat,
wiifauden, walistukfen
päiwä koittaapi pyhästi.

~~318. III. 105.~~

Kawatusoppi 3.

+

